

ELŐSZAVÚL.

Beteg eszmék s hajhász érdekek hadjárata. Dermedt zsibbadás, mely tétlen várja sülyedezését; lázas roham, mely magával éh torkába ragad, mint az örvény. Meghódít mindent, mit a föld, agy és szív mélyébe temetett a mindenható Erő. Kibányászsza az aranyat, az eszmét, az érzést, hogy üzletezikkül állítsa ki, ha kelendőséget reményl. Minden siker egy-egy jelszó, mely rohanó dandárokat sodor magával. A sikert a *piacz* határozza. *Vae victis!* A szégyent csak azok ismerik.

A szellemi s erkölcsi sülyedés korszakában, midőn egy dermedt lemondás fenyeget elborítani, nincs emelőbb s vigasztalóbb, mint roskadó lel-künk elé idézni azon férfiak szellemképeit, kik, midőn a csaták tört fegyvereinek pihenni kellett, a szellemi hadjárat soraiban nem kevésbé jelen-tékeny, nem kevésbé magasztos tetteket vittek végbe, mint egykor hős társaik, kiknek hamvai

felett a harczmezőkön az örök dicsőség s a nemzeti hála ünnepel.

Tudták, hogy a nemzet lételét, melyet egykor megtartott, a fegyver nem elég többé megvédeni, s a pusztá téreken a szellem fogná hódító munkálkodását megkezdeni; de új, de idegen. S nemzetre nézve nincs halál oly becsstelen, mint az ilyen élet. Lőnek tehát az Írás magvetői, barázdák, tövissek és sziklák fölött. A cselekvés hősei, az áldozás vértanúi lőnek. «Hívek maradtak mind halálig, s övék lőn az élet koronája».

De míg cselekedtek, míg szenvedének: ki értette, ki ismerte őket, daliáit a hallgatag eszmének, az erkölcsi hatalomnak, melynek jövője, örökléte egyedül vagyon Peragit tranquilla potestas, quæ violenta nequit . . . ?

A kedvező sors napsugárai vajmi könnyen túlragyogják a virradat borongó árnyait.

A szenvedés kohában tisztul s érlelődik a nemzeti tudat s önismeret.

Ne legyünk elfogúltak; legyünk *csak* méltányosak. — Mily férfiak! Mózesként, fön a villámterhes bércezen álltak népök a borongó völgyben odalenn. A közműveltség temploma az ő vállai-kon, nem a haza földén nyugovék. Teremteniök kellett, mindent teremteniök, érdeket és rokonszenvet, anyagot és formákat — de sőt nyelvet, melyet a törvény, legjobb esetben, ignorált, az illedék száműzött, a hatalom a kunyhókba temete.

De a megváltó eszmék nem a palotákban születnek. Ez igénytelen férfiak voltak apostolai; kijelölték, megtörték az ösvényt, s egy ezred év után ők tevék kérdésen kívülé a nemzet lételét.

Igen e hazára nem virúlhat oly dicső kor, hogy felednie szabadjon: e férfiak mentették meg a halál legundokabb nemétől: az elsülyedéstől.

És e férfiak közt nincs egy is, kit a kosszorú oly joggal illetve meg, mint *Kazinczy Ferencz*.

A nagy egyéniségeket a magas bércekhez hasonlítja valaki: bizonyos távolságban kell állnunk, hogy egész nagyságuk látható legyen. A középszer talentomainak meghordja, s bőségesen, olcsó koszorúit a napi érdek: de nyomaikra, mint a sivatagban járdálóéra, új meg új szemfödelt temet minden pillanat. A lángelme dicsőségére feltámadásként vár a messze jövő.

Egy negyedszázad már — s *mily* negyedszázad ez! — mióta Kazinczyt elveszítők, s ki az, a ki róla azt, a mit lehetne, a mit kellene, elmondotta volna? róla, ki a nemzeti nyelv történelmének legválságosb szakában annak *képviselőjéül* tekinthető?

A mely feladással mindeddig nem bátorzkodtak az irodalom emberei megmérkőzni: én, laicus, nem fogom e pár lapon megkísérteni. Azután, a nagy emberek kiváltsága az, hogy ügyöket bizvást tehetjük át a jövőnek.

Igen a világirodalmat számos lángelme dicsőíti, kinek művei túlhaladják a Kazinczyét: de nevezetek meg azt, kinek *munkálkodása* oly soha nem ernyedő lelkesedést, mindig emelkedő erőt, s oly hatást s annyi eredményt mutatna föl.

A kornak, melyben, s a viszonyoknak, melyek közt K. élt, teljes ismerete nélkül, csupán munkáiból, vajmi csonka töredékben állíthatjuk össze a nagy ember képét.

Kazinczyt a kedvező sors legfényesebb kilátásai közt sújtá meg az első csapás. Az ország legfőbb ítélőszékei halált mondtak fejére. A fejedelmi kegyelem «határozatlan» tartamú börtönre enyhíté. Nem tudjátok, mi volt *akkor* a börtön. Éji vak, néma, ide len, a kegyelet csillagfénye, a dicsőség sugárköre nélkül oda fön. Szörny, mely a megragadott martalékot alig ereszté el többé; sír, mely elborita mindent; eltemette, még emlékezetében is, a múltat; befalazta a jelent; elpusztítá a jövőt. Hiába láttad ismét a napot, a szabadságot, az életet mosolyogni magad körül; nem téged illetett az; neked nem nyújtott többé baráti kezet a részvét, nem látott a hála, nem ismert rád az emlékezet; nem létezel többé, száműzött valál legbensőbb köreinkben is — élő halott.

Hát még a börtön, mely, mint hosszú sikatorkai végében a lámpát — a remény sápadt csillámát, a *valahai* menekvés vigasztalását is kioltja?

a gondolatot, mely a már átszenvedett perczet egy-egy parányi nyomnak mutatná az áhított czél felé, azt kiáltva; ne csüggedj, tűrj és várj! — A halál meghagyta az életet, hogy öldököljön szakadatlanúl; hogy érezd őt, és nem semmi mást; hogy ne rettegj, sőt áhítsd, esdekeld . . .

Kazinczy nem rettegé, nem esdekelte. Teljesen kiszakasztva minden érintkezésből az élettel, önkéblében kereste és lelte mind azt, a mi kelle: az erőt, az ihletet. Kályhája rozsdájával, vasszögek és gombostűk segélyével jegyezte tanulmányait és a teendőket, Istenének sugalma szerént, hosszú halk éveken keresztül.

És az évek odakünn egy nagy megváltó fergeteg valának, mely rommá forgácsolta magát e régi világot, mely ifjodása medeai gyógyszerét a verpadon és lánczokban kereste.

Egy új ismeretlen világ volt az, melybe a fogoly lépett. De, mint egykor az Inquisitió azon áldozata, ki tíz börtönév múlva ekként kezdé «folytatva» leczkélését: Heri dicebamus . . . híven hitéhez, megszentesített elvekkkel, eszmékké érlelt ábrándokkal, s a rohanó kortól sem maradva el, sőt túlszárnyalva azt, és . . . mint ember, mint családtag, új és nem sejthetett szenvedések elé.

Mindenható és igazságos Isten! *mily* szenvedések elé! . . .

Tíz éves gyermek, egyszer láttam szent vonásaidat, hőse és vértanúja ügyednek. És mintha

betűiden, melyek, ereklükül állanak előtttem, megannyi könnyű csillogna e perczen is . . .

Ah, borítsunk fátyolt a gyötrelmek életére; azt eltemette, megpihenteté a sír, s váltságúl a dicsőséget adá, mely addig fog élni míg a nemzet él. — — —

Kazinczynak az irodalom egy szentély lön, mely nyitva állt az üldözött előtt; de lön egyszermind a tér is, hol a megkezdett harcz, új alakban, új fegyverekkel, de óriásibb mérvekben folytattassék. Az institutiók védtek meg eddig elé; e leonidasi csapat nem ismeré a veszélyt, csak kötelességét; de hátha megjö az Epialtesek kora? Igen e xerxesi hatalom, mely megdöntéssel fenyegetett, nem halandó egyeseket, hanem egy nemzetet, mely örökkévaló, kíván meg. Nem létezett az; teremteni kellett. Az eszmék szellemostromát idézni föl mind e hatalom ellen, mely lenn és fönn, az itézményekben és lelkekben, szembe szállt.

Vissza kell hogy nyerje *egyéniségét* e nemzet; ennek öntudatában rejlik az antæusi erő, mit, jöjjön bárhonnán, a sujtolás, csak emelni, ihletni fog.

A napoleoni kor titáni küzdelmeinek hullámvérése alig érinté meg a határokat; s íme ezeken belül — mily kisszerű, gúnyos ellentét, látszólag! — néhány férfiú *reá ért* bibelődni azon

nyelvvel, mit eddig a nemzet hatalma, most immár «jó társasága» is ignorált.

E férfiak élén a Martinovics egykori társa. Millelte? mit akar?

Ő tudta.

Mint a vízbe dobott kavics gyűrűzete: mindig szélesb mérveket ölte fel a mozgalom, míglen rázkódás lőn, mely a velőkig hatott.

Nem írok történelmet. Az nem feledi el a magasztos hadjárat hőseit, kik jól tudták, hogy a nemértés, a gúny, a gyűlölet dandáraival lép szembe az, ki a jelen balítéletei helyett, a messze jövőnek számít koszorúira.

Adeundæ sunt inimicitiae, subeundæ pro republica tempestates! kiáltá Kazinczy, s előre tört, leghívebb a hívek dicső sorában, legelső az elsők között, mindvégig.

De a gyötrelmek töviskoszorúja sem illet meg senki mást. Hagyján! E fergeteg, mely életének nagyobb felét enyhület nélkül dulongta; e szenvedés, mely nyugalmaát emészté, erejét bénítá, sőt szívének *legbensőbb* világát is annyiszor öldökölte — elpusztíthatott mindent... mindent! csak a hitet nem, mely magával ragadta, előre, mindig előre; a lelkierőt — ez *egyetlen* támaszát — nem, és a hűséget ügyéhez nem, mely a prometheusi végzetet megszentesíté.

Azon — Humboldt Vilmosként — *igéző* hatást,

mely, a nagy emberek öröksége, nemzedékről nemzedékre, népről népre, mindig hatalmasabban s mindig szélesbülő körökben szállt: munkáik csak egy és kisebb részben mutatják. Különösen a *mi* irodalmi állapotaink nyúgei közt, s mindenek fölött Kazinczynál.

A mely író benső világa legjavát nem teszi le alkotásaiba, hogy míg benne szellemképe tükröződik, saját lelkének illatával mintegy megszentesse: a toll napszámosa az, és nem több, a tehetség különböző fokozataival. Goethe, a Fatum és a Muzsák kegyencze egyaránt, azt mondja, hogy *átélte* valamennyi dalát. Kazinczy benső életének legnemesb részét tette művészi alkotásaiba. Azok megannyi töredékek, melyekből lelkének arczképe sugárzik elénk; megannyi adlékok, kül és belélete történelméhez. Azért nincs írónk, kinek munkálkodása oly *mivelő* hatással bírna. Ő legnemesb képviselője azon classikai kornak, mely felfogta a művész magas hivatását s annak élt szent hűséggel s megadással. A költő egykor papja s vezetője volt a gyermek emberiségnek: maradjon az, tanítson és nyugasztaljon, ihlessen és vezéreljen. A szépnek s nagynak Istene nem mosolygott azon műre, mely nem engesztel s magasztosít. Kazinczy művei azt teszik. Az a bölcs antik világnézés, mely, keresztény korlátoztság nélkül, tud és lát, de hiszen is, és szemeit a magason hordozza nyílt tekintettel, melyet a

könyük sem bírnak elárnyékolni; az a mély, igaz bensőség, mely nem tompa a fájdalom iránt, de keservében is van mindig mosolya, mely azt megdicsőítse; az a szeretet, mely a szívben fakad, s mint az élet tapasztalásai s fájó ismerete sem bírnak elkészeríteni; mely mosolyogja a balgát, utasítja a gyarlót; ifjú lelkesedéssel tömjénzi a szépet és nemest; az érdemet, bárhol találja, nemcsak elismeri, de sőt fölkeresi, emeli, s utálni nem tud egyebet, csak a fertelmest, de azt arany pórázon is, sőt úgy még inkább; s végre, az a törhetlen rugalmas erő, mely *magából* táplálkozva, kevély önérzetében meg nem roskad, sőt nem is ingadoz — oly jellemvonások, melyek K. műveit a tanulmányozás örök becsű tárgyaivá s forrásaivá teendik.

Tudjátok, meddig nyúlt egykor a sajtó szabadsága vagyis korlátai. Az eszme, a helyett, hogy pillangóként a napsugáron, nyílt szárnynyal, őszintén csapongana: eltemette vagy ovatosan burokba ásta el magát, kétes, idegenszerű mezet ölte fel, hogy *becsempészhesse* magát az életbe. A csaták előbb a lelkekben küzdenek, mielőtt a torlaszokra küldenék hőseiket, martyraikat. Kazinczy költői műveiből összeállíthatjátok azon elveket, melyeket a polgári életben, a siker reménye nélkül, de mindég híven képviselt. Nem költői *anyagúl* használta: zománcként vonják be műveit. Valakinek «értelme» homályosnak, magas-

nak találja azon szent lelket, mely a *Nagy napon* (57. l.) *A Tisztulás ünnepe* (60. l.), *Vajda-Hunyad*, (98. lapon) stb. sorai fölött lebeg: de *érzelme* ugyan nem foghat illetetlen maradni.

A művészség az, melynek érdeke sugallta K. költészetének legszebb példányait.

A kezdeményezés kora volt az irodalomban: a *naturalistáké*, kiket, jól vagy balúl, az ösztön, s nem öntudatosság vonzott, a pályára; bármit adjon az ily «hazafi-író», úgy tekinté, s akarát tekintetni mint megannyi «áldozatot a haza oltárára». Az ember egy volt művével; saját bántalmazásául tekinté a kifogást, mely elméje termékét illetni merné. — Kazinczy tudta, hogy a naturalista «capacitások» nyomaiba, ha az utat oly nyiltnak találja, a tehetlenség tolakodik, előzőinek csupán vétségeivel a művészség törvényei ellen — s a szentély kapuja elé a lángpallosú angyalt állítá — a kritikát. Ellátta mindazt a mi következni fog: a plebs publicam ámulatát, bántott hiúságok bösz ingerültségét, a tehetlenség gyűlölködését, a tudatlanság vádjait, a rosszakarát rágalmait. Mit bánta ő! Rontani és bontani kellett, hogy majdan építeni lehessen. A leghumánusabb ember vállalkozott a térítői, poroszlói, bakói tisztre. Az a jellem, mely az életben és műveiben egyaránt, oly gyermeknek, engedelkenynek, alárendezkedőnek mutatkozott, e téren minden tekintetet mellőzve, teljes öné-

zetességében, vezérlői tekintélylyel, birói ítélethozással lép föl. Nincs a tudomány, élcz és gúnynak oly fegyvere, melyet élesnek találna, melyet ne alkalmazna a «profanum vulgus» ellenében . . .

Azon barbar invasio közepett, mely irodalmunkat jelenleg fenyegeti, kétszeres súlylyal bírnak a *művészi forma* példányai. Kazinczy lyrai költeményeit, az édes kecs s mély érzelem mellett a foltatlan csín s plastikai szabatosság ilyekül mutatják fel. Epigrammái, nyelv és tónus tekintetében az antik mesterművek versenytársai, a költői ér gazdagságán, az alakítás virtuositásán kívül, valódi aranybányája az æsthetikai tanulmányozásnak; míg epistoláit az eszmék gazdagsága, az érzés bensősége mellett, változatosság színben és hangban, mely az elmélet legfelsőbb régióitól a humor pajzán csapongásaig minden hűrt megrezzent irodalmunknak eddigelé páratlanul álló példányaivá teszik.

De Kazinczy mindenek fölött *nyelv-művész*. Az a, mondhatnók instinctiv, nyelvérzék, mely első kísérleteiben már oly meglepő tapintattal kezelte a szűk, tehetlen anyagot, híven kísérte félszázados pályáján tanulmányozva, oktatva és okúlva mindig, ernyedést nem ismerő buzgalommal, örök ifjú erővel és lelkesedéssel, a sír széleig. Mintha apostoli hivatásának érzete tartaná fenn e roskatag parányi testet, a szenvedések sysiphusi terhével vállain. Mintha hív és hívő keblének

imája *ez egyben* meghallgat atott volna.* Kegyelet a túlszárnnyalt elődök — gyakran rajongásig menő részvét a jelentkező tehetség —, kímélet és elnézés az «irodalmi barátság érzékenységei —, gyermeteg ragaszkodás és hűség a barátok — s szigor csupán önmaga iránt: az elszigetelve élő mestert öszves irodalmi életünknek állandó centrumává tévük két nemzedéken át. Az eretnekek lázongtak, a renegátok elkövettek *mindent*, csak *azt* nem lehetett tagadniok.

És méltán. Nézzétek a nyelvet kezei között midőn fellepett, s nézzétek e félszázad múlva, mely, az ő nyomaiban, a magyar lant aranykorát deríté föl — ki haladta túl, ki versenyez vele?

És e mesterművek között alig van előttem *érdekesb* mint a Széchenyihez intézett epistola (168. l.) Az ősz bajnok *beszámol* mintegy azon férfiúnak, kiről éles látásával, már akkor sejté, hogy új ærának képviselője lesz a hazai cultura történelmében. Az önérzet teljes nyugalomával, örökifjú szelemének dúsgazdagságában, tekint el a pályán mint megfutott; szemlét az ellenfél elbúllt sorai fölött, a *még* «kullogókat» figyelemre, megvívásra nem méltatja többé, attikai

* Vénül, s vénüljön, testem! de te lelkemet ittasd, Hebe, a szent kelyhből, és soha elaggni ne hagyd. 83. l. — És ki írt, 72 éves agg, egy *Édes kint* (70. l.)?

szelleme tűzijátékával illusztrálja csak — *meglátatja* a hajdani rémeket . . . az ördögüzés legsze-
lídebb neme . . . és saját ügyét átnyújtja a *jövő-
nek*. És mintha erre hagyta volna *ezen* műve
befejezését is: az töredék maradt. Mintha a nép-
vezérlő Mózes lassan elzendülő végszavait halla-
nók, kinek végzete volt az ígélet földének csupán
küszöbéig jutni el . . .

Ha jöend-e Józsuá, kinek parancesszavára meg-
álland a nap, hogy el ne nyugodjék soha? . . .

Kazinczy munkáinak rendezésével foglalko-
zám: maradandóbb emlék nem dicsőítheti szü-
letése százados ünnepét, mint azoknak minél
teljesb kiadása: midőn a *Magyar Remekírók*
kiadója megkeresett, sorozzak egy kötetkét K.
verseiből e szerény Pantheonba. Elvállaltam a
megbízást.

E kiadás, egy pár eddigelé kiadatlan művön
felül, számos variánst hoz; nagybecsű már ez
által is. A fordításokat, e mesterműveket a magok
nemében mellőznöm azért sem szabadott, hogy e
szűk keretben minél *teljesb* képet vehessen az
olvasó. S azt az egy pár «Töredéket», hinnem
kell, hogy ereklyékül tekintendi a hazafiúi
hűség.

Adja Isten, hogy e kiadás egyik vehiculuma legyen a nagy ember minél szélesbb körökben ismertetésének, s egyszersmind mintegy úttörője munkái teljes kiadásának, melyet életem feladatául tekintek.*

Bánfalva, október 27-én, 1858.

K. G.

* Hadd vessem ide, hogy a kiadó úrnak, irodalmi állapotainkhoz mért, áldozása, a nagy költő azon gyermekének kézbesítettett, kinek szenvedéséről a 157. l. utolsó sorában oly aggóató szeretettel emlékezik.